

The Policy of European Memory through the Prism of European Integration of the Post-socialist Countries of Central and Eastern Europe: Normative Legal Basis

UDC: 327.1+341.1:061ЄC(477:4)

DOI: <https://doi.org/10.15421/152320>**Vlasenko Svitlana**Ph.D., <https://orcid.org/0000-0002-1073-9680>, s_vlas_v@ukr.net*Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine)*

Abstract

The goal is to study the normative and legal basis of the European memory policy through the prism of European integration of the former countries of the social camp of Central and Eastern Europe.

Topicality. Granting Ukraine the status of a candidate for membership in the European Union actualized the issue of accelerating European integration processes in all spheres of Ukrainian society. One of the important components of integration is the formation of European collective memory. And that is why it is relevant to study the issues of formation of the basic principles of memory policy, its regulatory and legal support, and the activities of international organizations. Considering the communist past of the countries of Central and Eastern Europe, including Ukraine, overcoming the totalitarian past and condemning the crimes of communist regimes is characteristic of integration processes in the field of European memory policy.

The results. The main legal acts of the bodies of the European Union (the European Parliament, the Council of the EU, the European Commission) and the Parliamentary Assembly of the Council of Europe, which regulate the policy of European memory and characterize the issue of developing pan-European approaches to the perception of the communist totalitarian past, are considered. The activities of the Platform of European Memory and Conscience as the leading international organization in this field in Europe and the European participation of representatives of Ukraine in its activities are revealed. The Ukrainian factor in the European memory policy is highlighted and its influence on the implementation of the national memory policy in Ukraine is assessed.

Conclusions. The European integration of the post-socialist countries of Central and Eastern Europe determined the advantages in the policy of memory – integration into the European collective memory of the communist totalitarian past, the development of pan-European approaches to its understanding, ensuring the recognition of the crimes of the communist regimes that dominated Europe in the 20th century, and the commemoration and perpetuation memory of the victims of these crimes.

Keywords: public policy, memory policy, European integration, European Union, Ukraine, international organizations, communist regime, totalitarian regimes

Політика європейської пам'яті через призму євроінтеграції постсоціалістичних країн Центральної та Східної Європи: нормативно-правова основа

Власенко Світлана*Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Київ, Україна)*

Анотація

Мета – дослідження нормативно-правової основи політики європейської пам'яті через призму євроінтеграції колишніх країн соцтабору Центральної та Східної Європи.

Актуальність. Надання Україні статусу кандидата на членство в Європейському Союзі актуалізувало питання прискорення євроінтеграційних процесів у всіх сферах життя українського суспільства. Однією з важливих складових інтеграції є формування європейської колективної пам'яті. А тому, актуальним є вивчення питань формування основних засад політики європейської пам'яті, її нормативно-правового забезпечення, діяльності міжнародних організацій. Враховуючи комуністичне минуле країн Центральної та Східної Європи, в тому числі й України, для інтеграційних процесів у сфері політики європейської пам'яті характерним є подолання тоталітарного минулого та засудження злочинів комуністичних режимів.

Результати. Розглянуто основні нормативно-правові акти органів Європейського Союзу (Європейського Парламенту, Ради ЄС, Європейської Комісії) та Парламентської Асамблеї Ради Європи, що регламентують політику європейської пам'яті та охарактеризовано питання вироблення загальноєвропейських підходів до сприйняття комуністичного тоталітарного минулого. Розкрито діяльність Платформи європейської пам'яті та сумніння як провідної в даній сфері міжнародної організації в Європі та встановлено участь представників України в її діяльності. Висвітлено український фактор у політиці європейської пам'яті та оцінено її вплив на реалізацію політики національної пам'яті в Україні.

Висновки. Євроінтеграція постсоціалістичних країн Центральної та Східної Європи визначила пріоритети в політиці пам'яті – інтегрування до європейської колективної пам'яті комуністичного тоталітарного минулого, вироблення загальноєвропейських підходів до його розуміння, забезпечення визнання злочинів комуністичних режимів, що панували в Європі у XX столітті та вшанування й увічнення пам'яті жертв цих злочинів.

Ключові слова: публічна політика, політика пам'яті, євроінтеграція, Європейський Союз, Україна, міжнародні організації, комуністичний режим, тоталітарні режими

Стаття надійшла / Article arrived: 20.06.2023

Схвалено до друку / Accepted: 08.08.2023

Вступ.

23 червня 2022 року Європейський Парламент ухвалив рішення про надання Україні статусу кандидата на членство в Європейському Союзі. Шлях нашої держави до цього був досить довгим і неоднозначним – євроінтеграційні процеси в Україні тривають впродовж багатьох років, охоплюють різні сфери суспільного життя та передбачають співпрацю з багатьма міжнародними акторами. Як зазначається у звіті про виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом за 2022 рік: «Українське суспільство заслуговує на чіткий сигнал про те, що Україна та Євросоюз продовжують будувати спільне майбутнє. Заради цієї мети ми готові докладати максимальних зусиль» (Звіт про виконання, 2023, с. 3). Станом на кінець 2022 р. загальний прогрес виконання Україною Угоди про асоціацію за 2014-2022 роки склав 72 % (Звіт про виконання, 2023, с. 4).

Однією з важливих складових європейської інтеграції є політика національної пам'яті, оскільки європейською спільнотою, особливо після вступу до ЄС країн Центральної та Східної Європи, приділяється значна увага формуванню європейської колективної пам'яті. Україна є учасником міжнародних проєктів у сфері політики європейської пам'яті, а українське питання неодноразово поставало на порядку денному різноманітних європейських інституцій. Сьогодні в нашій державі сформовано нормативно-правову базу, налагоджено інституційне забезпечення, розроблено механізми реалізації публічної політики національної пам'яті. Однак нові виклики, пов'язані з можливим швидким набуттям Україною членства в Європейському Союзі, визначають потребу в поглибленні вивчення питань формування основних засад політики європейської пам'яті, її нормативно-правового забезпечення, діяльності міжнародних організацій, що сприятиме подальшій євроінтеграції в даній сфері.

Мета статті полягає у дослідженні нормативно-правової основи політики європейської пам'яті через призму євроінтеграції колишніх країн соцтабору Центральної та Східної Європи. Досягнення мети здійснюватиметься шляхом:

- аналізу основних нормативно-правових документів щодо вироблення загальноєвропейських підходів до сприйняття комуністичного минулого як складової європейської колективної пам'яті;

- розкриття діяльності Платформи європейської пам'яті та сумління як провідної в

даній сфері міжнародної організації в Європі, в якій представлена Україна;

- висвітлення українського фактору в політиці європейської пам'яті.

Аналіз досліджень і публікацій.

Поставлені в даній статті питання в тій чи іншій мірі висвітлені в дослідженнях українських та іноземних науковців здебільшого в галузі історії та політології. Зокрема, К. Балабанов і К. Караман (2021), Г. Голубчик (2014), А. Киридон (2016), А. Кудряченко, В. Солошенко, О. Деменко, Т. Метельова і П. Вознюк (2021), А. Літтоц-Моне (2012), М. Малксоо (2014), А. Мартинов (2013), Л. Неймайер (2015), Ф. Перчок (2015), Н. Роїк (2020), А. Серп і Й. Вюстенберг (2015), М. Фролов, О. Маклюк і С. Черкасов (2021) та інші у своїх наукових працях торкалися питання політики національної пам'яті в країнах Центральної та Східної Європи, загальноєвропейської політики пам'яті, трансформаційних процесів у ній тощо. Попри це, потребують дослідження окремі аспекти формування та реалізації публічної політики пам'яті в Європі, що пов'язані з інтеграцією держав Центральної та Східної Європи, які мають комуністичне тоталітарне минуле.

Результати дослідження.

Євроінтеграційні процеси в постсоціалістичних країнах Центральної та Східної Європи розпочалися відразу після повалення в них тоталітарних режимів. Поруч із політичними, економічними, соціальними, культурними чинниками, вони включали заходи, спрямовані на «вливання» національних пам'ятей у європейську колективну пам'ять. Характерною особливістю політики національної пам'яті цих країн є подолання минулого, що пов'язане з пануванням у них тоталітарних комуністичних режимів. Це пояснює прагнення країн колишнього соцтабору виробити загальноєвропейські підходи до сприйняття комуністичного минулого, адже в європейській пам'яті довгий час тоталітаризм був більше представлений нацистським режимом, оскільки до 2004 р. серед членів Європейського Союзу лише одна країна (колишня Німецька Демократична Республіка) пережила подвійну окупацію – нацизм і комунізм. Набуття ж постсоціалістичними державами членства в ЄС (у 2004 р. – Естонія, Латвія, Литва, Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина та Словенія, а в 2007 р. – Болгарія та Румунія) суттєво активізувало в політиці європейської пам'яті питання подолання комуністичного тоталітарного минулого та засудження злочинів комуністичного режиму.

В той же час, слід зауважити, що дане питання в політиці європейської пам'яті

поставало й до розширення ЄС на схід. Так, 28 червня 1996 р. Парламентська Асамблея Ради Європи прийняла резолюцію «Про заходи ліквідації спадщини колишніх комуністичних тоталітарних систем», в якій надала рекомендації щодо позбавлення комуністичного минулого «шляхом реструктуризації старих правових та інституційних систем» (Measures to dismantle, 1996). У резолюції говорилося про переслідування та покарання злочинів тоталітарного режиму, реабілітацію та матеріальну компенсацію несправедливо засуджених осіб, відкриття архівів колишніх спецслужб, необхідність проведення люстрації тощо. Реалізація таких заходів мала привести до «зміни менталітету» посткомуністичних суспільств, формування в них «демократичного менталітету і політичної культури» (Measures to dismantle, 1996).

В багатьох державах Центральної та Східної Європи до появи цієї резолюції заходи, спрямовані на подолання комуністичного минулого, вже проводилися. Наприклад, Республіка Польща у січні 1991 р. визнала владу СРСР та комуністичний репресивний апарат винним у злочинах, вчинених проти багатьох мільйонів поляків за національні, політичні та релігійні переконання (O kombatantach, 1991). У Чехії та Словаччині ці процеси розпочалися ще за часів існування єдиної держави – Федеративними Зборами Чеської і Словацької Федеративної Республіки у жовтні 1991 р. було ухвалено закон, що регламентував проведення люстрації (Kterým se, 1991), а пізніше було прийнято закони, що засуджували комуністичний режим і визнавали відповідальність правлячої комуністичної партії у цих країнах: Закон Чеської Республіки від 9 липня 1993 р. «Про протиправність комуністичного режиму та про боротьбу з ним» (O protiprávnosti, 1993) та Закон Словацької Республіки від 27 березня 1996 р. «Про аморальність та протиправність комуністичної системи» (O nemorálnosti, 1996). У колишніх радянських республіках Балтії подолання комуністичного минулого також розпочалося в перші роки після відновлення незалежності. Наприклад, у Литовській Республіці у серпні 1991 р. для розслідування діяльності Комітету державної безпеки СРСР було створено тимчасову слідчу комісію Верховної Ради (Dėl Sovietų Sąjungos KGB, 1991), в жовтні 1992 р. – засновано Державний центр дослідження геноциду населення Литви (Dėl Valstybinio Lietuvos, 1992) (з липня 1993 р. – Центр дослідження геноциду та опору населення Литви), а в червні 1997 р. Законом «Про правовий статус осіб, потерпілих від

окупації 1939-1990 рр.» політику радянського й нацистського режимів було визнано геноцидом (Dėl asmenų, 1997); у Латвійській Республіці законами від 13 травня 1992 р. (Par politiski represētās, 1992) та 12 квітня 1995 р. (Par politiski represētās, 1995) визначався «статус політично репресованих осіб», до яких відносились громадяни, які постраждали від комуністичного та нацистського режимів тощо.

В подальшому ці держави, ставши повноправними членами Європейського Союзу, отримали можливість впливати на формування та реалізацію політики європейської пам'яті й змогли активізувати в ній питання комуністичного минулого. Одним із дієвих шляхів досягнення цієї мети стало заснування міжнародних проєктів за участі інституцій пам'яті держав-членів ЄС. Зокрема, активні позиції в цьому займали країни Балтії, країни Вишеградської групи (Республіка Польща, Словацька Республіка, Угорщина, Чеська Республіка) та ін.

Серед перших нормативних документів Європейського Союзу після входження до нього країн Центральної та Східної Європи, була резолюція Європейського Парламенту від 12 травня 2005 р., присвячена 60-й річниці закінчення Другої світової війни в Європі 8 травня 1945 р. (The future of Europe, 2005). У ній йшлося про об'єднання держав-членів ЄС «на шляху до спільної європейської пам'яті та можливості запобігти поверненню тоталітаризму». В резолюції приділялась увага й комуністичному минулому: «Пам'ятаючи, що для деяких країн кінець Другої світової війни означав відновлення тиранії, заподіяної сталінським Радянським Союзом; усвідомлюючи масштаби страждань, несправедливості та тривалої соціальної, політичної й економічної деградації, яких зазнали поневолені нації ... [Європейський Парламент] підкреслює важливість збереження пам'яті про минуле, оскільки не може бути примирення без правди та пам'яті» (The future of Europe, 2005).

Ще один документ, який засвідчує «розширення на схід» політики європейської пам'яті та включення до європейської колективної пам'яті комуністичного минулого – резолюція Європарламенту «25-річчя Солідарності та її послання до Європи», ухвалена 28 вересня 2005 р. (25th anniversary, 2005). У ній зазначалось, що рух «Солідарність» у Польщі влітку 1980 р. та його протистояння комуністичному тоталітарному режимові був одним із найзначніших рухів у Європі; висловлювалась повага і вдячність борцям за права людини, свободу, солідарність і єдність Європи; визнавалась необхідність вшанування Дня свободи та солідарності

як складової колективної пам'яті Європи. Певного символізму цьому документу надає твердження: «Польське гасло “немає свободи без Солідарності” є важливим для всієї Європи та світу» (25th anniversary, 2005).

25 січня 2006 р. Парламентська Асамблея Ради Європи ухвалила резолюцію «Необхідність міжнародного засудження злочинів тоталітарних комуністичних режимів», у якій рішуче засуджувалися масові порушення прав людини, що були характерними для всіх комуністичних режимів у Європі в XX столітті (Need for international, 2006). Парламентська Асамблея закликала комуністичні або посткомуністичні партії в державах-членах Ради Європи (Україна приєдналась у 1995 р.) переглянути історію комунізму і комуністичне минуле та однозначно засудити комуністичні режими.

Поступове поглиблення інтеграційних процесів у сфері політики європейської пам'яті потребувало не лише нормативно-правового забезпечення, але й наукового, освітнього, інформаційного супроводу. Це було можливим лише із залученням відповідних національних інституцій, організацій, фахівців, які вже мали ґрунтовні напрацювання у своїх державах. А починаючи з 2008 р. в Європі офіційно заявили про необхідність міжнаціонального інституційного забезпечення політики європейської пам'яті. Зокрема, під час громадських слухань на тему «Злочини, вчинені тоталітарними режимами», що проходили у Брюсселі 8 квітня 2008 р., обговорювали питання необхідності заснування спеціальної організації, яка здійснювала заходи з розширення поінформованості громадян держав-учасниць ЄС про комуністичний тоталітарний режим в Європі шляхом впровадження та підтримки європейських і національних культурних, освітніх, дослідницьких проєктів. Така ідея активізувала міжнародну діяльність національних інституцій пам'яті в країнах Центральної та Східної Європи, однак їх об'єднання на даному етапі не відбулось.

З подальших рішень простежується поступова трансформація політики європейської пам'яті – поруч із питаннями подолання нацистського минулого, наприклад вшанування пам'яті жертв Голокосту, до неї «вливались» питання подолання комуністичного минулого, що домінували у політиці національної пам'яті постсоціалістичних країн Центральної та Східної Європи. Так, 23 вересня 2008 р. Європейський Парламент прийняв Декларацію, в якій пропонувалося проголосити 23 серпня Європейським днем пам'яті жертв сталінізму та нацизму (European Day, 2008). Це поєднання, пов'язане з підписанням пакту Молотова–

Ріббентропа 23 серпня 1939 р., засвідчило готовність Європи до рівного сприйняття тоталітарних нацистського і комуністичного режимів, засудження вчинених ними злочинів та визнання жертв цих злочинів.

Про готовність визнавати злочини комуністичного режиму свідчить поява ще одного документу, що стосувався радянського минулого України – резолюції Європейського Парламенту від 23 жовтня 2008 р. «Вшанування пам'яті Голодомору, штучного голоду в Україні (1932-1933 рр.)» (Commemoration of the Holodomor, 2008). Хоча термін «ґеноцид» у цій резолюції не вживався (Голодомор 1932-1933 років визнано «ґеноцидом українського народу» Законом України від 28 листопада 2006 р. (Про Голодомор, 2006)), у ній рішуче засуджувався Голодомор як «жахливий злочин проти українського народу та людства» (Commemoration of the Holodomor, 2008). І лише 15 грудня 2022 р. Європейський Парламент, все ж, ухвалив резолюцію, в якій визнав Голодомор 1932-1933 років в Україні «ґеноцидом українського народу» та рішуче засудив «акти ґеноциду радянського режиму, які призвели до загибелі мільйонів українців і завдали значної шкоди засадам українського суспільства» (90 years after Holodomor, 2022).

Особливе значення для подальшого формування європейської колективної пам'яті мала резолюція Європарламенту від 2 квітня 2009 р. «Європейська свідомість і тоталітаризм» (European conscience, 2009). У ній, визнавалась розбіжність історичної пам'яті в Європі (Західній притаманне подолання нацистського минулого, а Центральній та Східній – комуністичного минулого) та необхідність ліквідації такої розбіжності шляхом розуміння «подвійної спадщини», комплексної переоцінки європейської історії XX століття та формування спільних поглядів на неї, загальноєвропейського визнання всіх історичних аспектів сучасної Європи (European conscience, 2009). Така політика мала посилити європейську інтеграцію, а консолідуюча роль відводилась спеціальній міжнародній організації, яка повинна була б об'єднати європейські інституції пам'яті.

До появи такої організації пройшло більше двох років, а в цей час активну інформаційну діяльність в Європейському Парламенті здійснювала група депутатів «Примирення європейських історій», заснована 6 травня 2010 р. Основне завдання цієї групи полягало у консолідації різноманітних історичних наративів у Європі в єдину європейську історію (First meeting, 2010, May 7). Вона сприяла заснуванню задекларованої у резолюції Європарламенту від 2 квітня 2009 р. європейської інституції пам'яті.

Цю подію члени групи назвали «значним кроком до примирення та зближення європейських історичних наративів», а саму організацію – «важливою платформою для співпраці з досягнення возз'єднання європейської історії на основі правди та пам'яті» (Statement of the Reconciliation, 2011, September 29).

Така міжнародна неурядова організація була заснована 14 жовтня 2011 р. у Празі під назвою «Платформа європейської пам'яті та сумління» (Platform of European Memory and Conscience, PЕМС). Вона об'єднує державні установи, громадські організації, музеї, архіви, науково-дослідні інституції, які діють у сфері політики пам'яті, здебільшого з питань комуністичного минулого. Членами-засновниками Платформи були 20 інституцій з 13-ти держав-членів Європейського Союзу (Болгарії, Естонії, Латвії, Литви, Нідерландів, Німеччини, Польщі, Румунії, Словаччини, Словенії, Угорщини, Чехії, Швеції) (Agreement establishing, 2011, October 14). Сьогодні Платформа налічує 70 членів – державних і громадських інституцій (у т. ч. 2 у статусі кандидата в члени), які представляють 23 країни Європи та Північної Америки (впродовж 2012-2022 рр. приєдналися представники Албанії, Великобританії, Грузії, Ісландії, Італії, Канади, Молдови, Сполучених Штатів Америки, України, Франції) (Zpráva o činnosti Platformy, 2022, p. 30). Платформа проводить міжнародні конференції та зустрічі, семінари, виставки, публічні пам'ятні та інші заходи освітнього й інформаційного характеру. В цілому її діяльність спрямована на вивчення, документування та інформування свідчень про тоталітарні режими, що існували в Європі у ХХ столітті, зокрема про комуністичні режими в країнах Центральної та Східної Європи.

Україну в Платформі представляє 6 інституцій: громадська організація «Центр досліджень визвольного руху» та Меджліс кримськотатарського народу (обрані до РЕМС 29 червня 2012 р.), Український інститут національної пам'яті (обрано 5 листопада 2014 р.), Національний музей Голодомору-геноциду (19 листопада 2015 р.), громадська організація «Фонд збереження історії Майдану» (26 листопада 2016 р.) та Галузевий державний архів Українського інституту національної пам'яті (12 листопада 2021 р.).

Присутність української складової в діяльності Платформи впродовж 2012-2023 рр. поступово розширювалась і стосувалась двох основних і важливих для України питань: по-перше – подолання комуністичного минулого та засудження злочинів тоталітарного режиму, а по-друге, протистояння російській агресії,

підтримка українського народу та засудження злочинів російської федерації, вчинених в Україні. Наприклад, 13 червня 2014 р., за підсумками міжнародної конференції «Спадщина тоталітаризму сьогодні», що проходила в Празі, члени Платформи звернулися до урядів усіх держав-членів ЄС, до Європейського Парламенту, Ради ЄС та Ради Європи, заявивши про російську агресію та про необхідність міжнародної уваги до переслідувань і дискримінацій громадян України, що відбувалися в окупованому росією Криму (Platform of European Memory, 2014, p. 8). У листопаді 2016 р. Український інститут національної пам'яті виступив організатором щорічного засідання Ради членів Платформи у Києві, основною темою для обговорення на якому була декомунізація в країнах Східної Європи й засудження злочинів комуністичного режиму (Інститут національної пам'яті, 2016, листопада 30). Про високий рівень представленості нашої держави в Платформі свідчить той факт, що лауреатами премії Платформи, якою нагороджуються ті, хто особливо відзначився у протистоянні тоталітаризму в Європі, в боротьбі за демократичні принципи та ідеали, за дотримання прав і свобод громадян тощо, стали троє громадян України: Мустафа Джемільев (у 2014 р.), Ільмі Умеров (у 2017 р.) та Олег Сенцов (у 2018 р.). Сьогодні, в умовах повномасштабної війни РФ проти України члени Платформи всіляко підтримують український народ у протистоянні країні-агресору: «Це злочин проти миру. Ми висловлюємо солідарність з українським народом, який захищає свою державу. Ми засуджуємо військові злочини та звірства... Ми запевняємо українських членів РЕМС у нашій готовності допомогти будь-яким способом» (Statement on Russian aggression, 2022, February 24).

За час російської війни проти України європейська спільнота неодноразово виступала проти агресивної політики російської федерації, заявляла про її злочинну діяльність та загрозу відновлення тоталітаризму, спотворення росією комуністичного минулого та виправдання нею злочинів, вчинених радянським режимом. Зокрема, у резолюції Європейського Парламенту «Важливість європейської пам'яті для майбутнього Європи» від 19 вересня 2019 р. висловлювалась стурбованість появою таких тенденцій у політиці російського керівництва. Визначаючи їх як «небезпечну складову інформаційної війни, яка ведеться проти демократичної Європи та прагне розділити Європу», Європарламент закликав до рішучої протидії (Importance of European remembrance, 2019). Практичним втіленням політики

протистояння російській дезінформації стала міжнародна конференція «Гібридна війна росії проти демократичного світу. Виклик для європейської політики пам'яті», що пройшла у Празі 16-18 листопада 2022 р. Учасники заходу обговорювали питання необхідності зміцнення колективної безпеки у сфері політики пам'яті та підвищення стійкості інституцій пам'яті до сучасних викликів і загроз. Як зауважив Прем'єр-міністр Чеської Республіки Петр Фіала: «Дезінформація та гібридні загрози не є чимось новим в історії, але Європа та весь світ стикаються з ними зараз більше, ніж будь-коли, у світлі російської агресії в Україні». На його думку, «сама дискусія про історію гібридних загроз та їхню еволюцію може допомогти нам краще знайти шляхи ефективної протидії їм» (The international conference, 2022, November 15).

Вивчення європейських нормативно-правових документів, набуття українськими державними органами та громадськими організаціями досвіду в межах участі в Платформі європейської пам'яті та сумління, налагодження співпраці з інституціями пам'яті держав Центральної та Східної Європи – все це стало в нагоді під час розробки нормативно-правової бази та реалізації політики національної пам'яті в Україні. Особливо позитивні зрушення спостерігаються після Революції Гідності, зокрема, ухвалення Верховною Радою України 9 квітня 2015 р. «декомунізаційних законів», серед яких – «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки», де враховано положення основних нормативно-правових актів Європейського Парламенту та Парламентської Асамблеї Ради Європи у сфері політики пам'яті.

Висновки.

Важливе місце у політиці європейської пам'яті в XXI столітті займає питання подолання комуністичного минулого, що особливо активізувалося у зв'язку з євроінтеграцією колишніх країн соцтабору Центральної та Східної Європи. На відміну від нацистського

тоталітарного режиму, злочини якого були засуджені відразу після Другої світової війни, колективного засудження комуністичного тоталітарного режиму після його краху, в постсоціалістичних країнах, на жаль, невідбулося. Кожна держава обрала свій шлях декомунізації (деадянізації), що триває до сьогодні, й не завжди позбавлення комуністичного минулого відбувалося рівномірно та охоплювало всі сфери життя суспільства.

Досліджені нормативно-правові документи, що регламентують політику пам'яті в Європі, дають розуміння позиції держав-членів Євросоюзу щодо формування європейської колективної пам'яті. Зокрема, Європейською Комісією у звіті до Європарламенту та Ради ЄС у грудні 2010 р. було зроблено висновок про «колективний обов'язок» як знак вшанування і поваги до всіх жертв тоталітарних режимів та як спосіб гарантувати не повторення трагічного минулого (The memory of the crimes, 2010). Євроінтеграція постсоціалістичних країн Центральної та Східної Європи, що пережили у XX столітті панування двох тоталітарних режимів, визначила пріоритети в політиці пам'яті – інтегрування до європейської колективної пам'яті комуністичного тоталітарного минулого, вироблення загальноєвропейських підходів до його розуміння, визнання злочинів комуністичних режимів та вшанування й увічнення пам'яті жертв цих злочинів.

Участь України в загальноєвропейських процесах у сфері політики пам'яті, представленість українських інституцій на міжнародній арені та залучення їх до реалізації спільних з міжнародними акторами проєктів, врахування європейських тенденцій у політиці національної пам'яті тощо – все це свідчить про успішність євроінтеграції нашої держави та про її присутність у політиці європейської пам'яті. Подальші перспективи, пов'язані з наближенням членства в Європейському Союзі, лише сприятимуть суттєвим суспільно-політичним змінам в Україні, спрямованим на розвиток демократичної європейської держави.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

- Голубчик, Г. (2014). Становлення європейських моделей суспільної пам'яті: інституційно-правовий аспект. Державне управління та місцеве самоврядування, 3(22), 97-106.
- Звіт про виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом за 2022 рік. (2023). Відновлено з https://eu-ua.kmu.gov.ua/sites/default/files/inline/files/zvit_pro_vykonannya_ugody_pro_asociaciyu_za_2022_rik.pdf
- Інститут національної пам'яті долучиться до створення загальноєвропейських он-лайн карт місць масових поховань жертв тоталітаризму і радянських таборів для політв'язнів. (2016, листопада 30). Відновлено з <https://www.kmu.gov.ua/news/249539567>
- Киридон, А. (2016). «Подолання минулого» в країнах Центрально-Східної Європи: основні тенденції. European Historical Studies, 4, 126-143.

- Кудряченко, А. І., Солошенко, В. В., Деменко, О. Ф., Метельова Т. О., & Вознюк, П. Ф. (2021). Трансформаційні перетворення у країнах пострадянського простору: проблеми та виклики. Науково-аналітична доповідь. Київ: Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України».
- Мартинов, А. (2013). Європейська історична пам'ять: зміна способів формування та умов існування. Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки: міжвідомчий збірник наукових праць, 22, 281-298.
- Про Голодомор 1932-1933 років в Україні. № 376-V. (2006, листопада 28). Закон України. Відновлено з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/376-16#Text>
- Роїк, Н. (2020). Досвід конструювання історичної пам'яті примирення в Західній і Центральній Європі. Гілея: науковий вісник, 156(5), 343-350.
- Фролов, М. О., Маклюк, О. М. & Черкасов, С. С. (2021). Історична політика та політика пам'яті у фокусі досліджень центрально-східноєвропейських аналітичних центрів. Zaporizhzhia Historical Review, 57(5), 173-183.
- 25th anniversary of Solidarity and its message for Europe. P6_TA(2005)0357. (2005, September 28). European Parliament resolution. Retrieved from https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-6-2005-0357_EN.pdf
- 90 years after Holodomor: Recognising the mass killing through starvation as genocide. P9_TA(2022)0449. (2022, December 15). European Parliament resolution. Retrieved from https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2022-0449_EN.pdf
- Agreement establishing the Platform of European Memory and Conscience. (2011, October 14). Retrieved from <https://www.memoryandconscience.eu/wp-content/uploads/2020/03/Agreement-of-the-Platform1.pdf>
- Balabanov, K., & Karaman K. (2021). Historical Memory in Eurosceptic Discourse. Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Dergisi – USBED, 3(5), 393-410.
- Commemoration of the Holodomor, the artificial famine in Ukraine (1932-1933). P6_TA(2008)0523. (2008, October 23). European Parliament resolution. Retrieved from https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-6-2008-0523_EN.pdf
- Dėl Sovietų Sąjungos KGB veiklos Lietuvoje ištyrimo. № I-1698 (1991, Rugpjūčio 24). Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba nutarimas. Retrieved from <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.D4137271E7E4>
- Dėl Valstybinio Lietuvos gyventojų genocido tyrimo centro įsteigimo ir Lietuvos Respublikos įstatymo “Dėl ypatingos reikšmės archyvų išsaugojimo” įsigaliojimo tvarkos. № I-3021. (1992, Spalio 29). Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba nutarimas. Retrieved from <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.668505060C68>
- Dėl asmenų, nukentėjusių nuo 1939-1990 metų okupacijų, teisinio statuso. № VIII-342. (1997, Birželio 30). Lietuvos Respublikos Seimas įstatymas. Retrieved from <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.FA7CC8021E9D>
- European conscience and totalitarianism. P6_TA(2009)0213. (2009, April 2). European Parliament resolution. Retrieved from https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-6-2009-0213_EN.pdf
- European Day of Remembrance for Victims of Stalinism and Nazism. P6_TA(2008)0439. (2008, September 23). European Parliament declaration. Retrieved from https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-6-2008-0439_EN.pdf
- First meeting of the ‘Reconciliation of European Histories’ informal group. (2010, May 7). Retrieved from <https://eureconciliation.wordpress.com/2010/05/07/first-meeting-of-the-reconciliation-of-european-histories-group/>
- Importance of European remembrance for the future of Europe. P9_TA-PROV(2019)0021. (2019, September 19). European Parliament resolution. Retrieved from https://www.memoryandconscience.eu/wp-content/uploads/2019/09/TA-9-2019-0021_EN.pdf
- Kterým se stanoví některé další předpoklady pro výkon některých funkcí ve státních orgánech a organizacích České a Slovenské Federativní Republiky. № 451/1991. (1991, Října 4). Zákon Federální shromáždění České a Slovenské Federativní Republiky. Retrieved from <https://www.abscr.cz/data/pdf/normy/zakon451-1991.pdf>
- Littoz-Monnet, A. (2012). The EU Politics of Remembrance: Can Europeans Remember Together? West European Politics, 35(5), 1182-1202.
- Mälksoo, M. (2014). Criminalizing Communism: Transnational Mnemopolitics in Europe. International Political Sociology, 8(1), 82-99.
- Measures to dismantle the heritage of former communist totalitarian systems. 1096 (1996). (1996, June 27). Parliamentary Assembly resolution. Retrieved from <https://pace.coe.int/pdf/9336661bc12717e01160056479177d96ea831cc7c1cfe1fd28a1dcae2e8cbe2/res.%201096.pdf>
- Need for international condemnation of crimes of totalitarian communist regimes. 1481 (2006). (2006, January 25). Parliamentary Assembly resolution. 2006. Retrieved from <https://pace.coe.int/pdf/d8a563fbb3b4e86791ed18a30bf23aa754aac66f4eb78a1fa7ee91424d953fec/res.%201481.pdf>
- Neumayer, L. (2015). Integrating the Central European Past into a Common Narrative: the mobilizations around the ‘crimes of Communism’ in the European Parliament. Journal of Contemporary European Studies. Transnational Memory Politics in Europe: Interdisciplinary Approaches, 23(3), 344-363.
- O kombatantach oraz niektórych osobach będących ofiarami represji wojennych i okresu powojennego. № 75. (1991, Styczeń 24). Ustawa Sejm Rzeczypospolitej Polskiej. Retrieved from <https://dziennikustaw.gov.pl/D1991017007501.pdf>
- O nemoralnosti a protiprávnosti komunistického systému. № 125/1996 (1996, Marca 27). Zákon Národná rada Slovenskej Republiky. Retrieved from <https://www.upn.gov.sk/data/pdf/125-1996.pdf>
- O protiprávnosti komunistického režimu a o odporu proti němu. № 198/1993. (1993, Cervence 9). Zákon České Republiky. Retrieved from <https://www.abscr.cz/data/pdf/normy/zakon198-1993.pdf>
- Par politiski represētās personas statusa noteikšanu komunistiskajā un nacistiskajā režīmā cietušajiem. (1995, Aprīlī 26). Latvijas Republikas likums. Retrieved from <https://likumi.lv/ta/id/34832-par-politiski-represetas-personas-statusa-noteikšanu-un-nacistiskaja-rezima-cietusajiem>
- Par politiski represētās personas statusa noteikšanu. (1992, Maijā 13). Latvijas Republikas likums. Retrieved from <https://likumi.lv/ta/id/65541-par-politiski-represetas-personas-statusa-noteikšanu>

- Perchoc, P. (2015). Negotiating Memory at the European Parliament after the Enlargement. *European Review of International Studies*, 2(2), 3-14.
- Platform of European Memory and Conscience. 2014 Annual Report. (2014). Retrieved from http://www.memoryandconscience.eu/wp-content/uploads/2017/01/annual_report_2014_prefinal_sm3.pdf
- Sierp, A., & Wüstenberg, J. (2015). Linking the Local and the Transnational: Rethinking Memory Politics in Europe. *Journal of Contemporary European Studies*, 23(3), 321-329.
- Statement of the Reconciliation of European Histories group: On the Occasion of the Founding of the Platform of European Memory and Conscience. (2011, September 29). Retrieved from <https://eureconciliation.wordpress.com/2011/09/29/statement-of-the-reconciliation-of-european-histories-group-on-the-occasion-of-the-founding-of-the-platform-of-european-memory-and-conscience/#more-676>
- Statement on Russian aggression in Ukraine. (2022, February 24). Retrieved from <https://www.memoryandconscience.eu/2022/02/24/statement-on-russian-aggression-in-ukraine/>
- The future of Europe sixty years after the Second World War. P6_TA(2005)0180. (2005, May 12). European Parliament resolution. Retrieved from https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-6-2005-0180_EN.pdf
- The international conference "Russia's hybrid war against the democratic world. A challenge for European remembrance policy" took place in Prague on 16-18 November 2022. (2022, November 15). Retrieved from <https://www.memoryandconscience.eu/2022/11/15/international-conference-russias-hybrid-war-against-the-democratic-world-to-be-held-in-prague-on-16-18-november-2022/>
- The memory of the crimes committed by totalitarian regimes in Europe. (2010, December 22). Report from the Commission to the Parliament and the Council. Retrieved from <http://www.memoryandconscience.eu/wp-content/uploads/2011/08/Totalitarian-EN.pdf>
- Zpráva o činnosti Platformy za období 1. leden – 31. prosinec 2022. (2022). Retrieved from <https://www.memoryandconscience.eu/wp-content/uploads/2023/07/final-report-CZ-2022.pdf>

REFERENCES

- 25th anniversary of Solidarity and its message for Europe. P6_TA(2005)0357. (2005, September 28). European Parliament resolution. Retrieved from https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-6-2005-0357_EN.pdf
- 90 years after Holodomor: Recognising the mass killing through starvation as genocide. P9_TA(2022)0449. (2022, December 15). European Parliament resolution. Retrieved from https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2022-0449_EN.pdf
- Agreement establishing the Platform of European Memory and Conscience. (2011, October 14). Retrieved from <https://www.memoryandconscience.eu/wp-content/uploads/2020/03/Agreement-of-the-Platform1.pdf>
- Balabanov, K., & Karaman, K. (2021). Historical Memory in Eurosceptic Discourse. *Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Dergisi – USBED*, 3(5), 393-410.
- Commemoration of the Holodomor, the artificial famine in Ukraine (1932-1933). P6_TA(2008)0523. (2008, October 23). European Parliament resolution. Retrieved from https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-6-2008-0523_EN.pdf
- Dėl asmenų, nukentėjusių nuo 1939-1990 metų okupacijų, teisinio statuso. № VIII-342. (1997, Birželio 30). Lietuvos Respublikos Seimas įstatymas. Retrieved from <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.FA7CC8021E9D>
- Dėl Sovietų Sąjungos KGB veiklos Lietuvoje ištyrimo. № I-1698. (1991, Rugpjūčio 24). Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba nutarimas. Retrieved from <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.D4137271E7E4>
- Dėl Valstybinio Lietuvos gyventojų genocido tyrimo centro įsteigimo ir Lietuvos Respublikos įstatymo "Dėl ypatingos reikšmės archyvų išsaugojimo" įsigaliojimo tvarkos. № I-3021. (1992, Spalio 29). Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba nutarimas. Retrieved from <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.668505060C68>
- European conscience and totalitarianism. P6_TA(2009)0213. (2009, April 2). European Parliament resolution. Retrieved from https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-6-2009-0213_EN.pdf
- European Day of Remembrance for Victims of Stalinism and Nazism. P6_TA(2008)0439. (2008, September 23). European Parliament declaration. Retrieved from https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-6-2008-0439_EN.pdf
- First meeting of the 'Reconciliation of European Histories' informal group. (2010, May 7). Retrieved from <https://eureconciliation.wordpress.com/2010/05/07/first-meeting-of-the-reconciliation-of-european-histories-group/>
- Frolov, M. O., Maklyuk, O. M. & Cherkasov, S. S. (2021). Historical and Memory Policy in the Focus of Research by Central and Eastern European Think Tanks. *Zaporizhzhia Historical Review*, 57(5), 173-183.
- Golubchik, G. (2014). Formation of European models of public memory: institutional and legal aspect. *Public Administration and Local Self-Government*, 3(22), 97-106.
- Importance of European remembrance for the future of Europe. P9_TA-PROV(2019)0021. (2019, September 19). European Parliament resolution. Retrieved from https://www.memoryandconscience.eu/wp-content/uploads/2019/09/TA-9-2019-0021_EN.pdf
- Institute of National Memory will join the creation of pan-European online maps of mass graves of victims of totalitarianism and Soviet camps for political prisoners. (2016, November 30). Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/news/249539567>
- Kiridon, A. (2016). "Overcoming the Past" in Central and Eastern Europe: Main Trends. *European Historical Studies*, 4, 126-143.
- Kterým se stanoví některé další předpoklady pro výkon některých funkcí ve státních orgánech a organizacích České a Slovenské Federativní Republiky. № 451/1991. (1991, Října 4). Zákon Federální shromáždění České a Slovenské Federativní Republiky. Retrieved from <https://www.abscr.cz/data/pdf/normy/zakon451-1991.pdf>

- Kudriachenko, A. I., Soloshenko, V. V., Demenko, O. F., Metelova, T. O., & Vozniuk, P. F. (2021). Transformational changes in the post-Soviet countries: problems and challenges. Scientific and analytical report. Kyiv: State Institution "Institute of World History of the National Academy of Sciences of Ukraine".
- Littoz-Monnet, A. (2012). The EU Politics of Remembrance: Can Europeans Remember Together? *West European Politics*, 35(5), 1182-1202.
- Mälksoo, M. (2014). Criminalizing Communism: Transnational Mnemopolitics in Europe. *International Political Sociology*, 8(1), 82-99.
- Martynov, A. (2013). European historical memory: changing ways of formation and conditions of existence. *International relations of Ukraine: scientific research and findings: interdepartmental collection of scientific papers*, 22, 281-298.
- Measures to dismantle the heritage of former communist totalitarian systems. 1096 (1996). (1996, June 27). Parliamentary Assembly resolution. Retrieved from <https://pace.coe.int/pdf/9336661bc12717e01160056479177d96ea831cc7c1cfe1fd28a1dcae2e8cbe2/res.%201096.pdf>
- Need for international condemnation of crimes of totalitarian communist regimes. 1481 (2006). (2006, January 25). Parliamentary Assembly resolution. 2006. Retrieved from <https://pace.coe.int/pdf/d8a563fbb3b4e86791ed18a30bf23aa754aac66f4eb78a1fa7ee91424d953fec/res.%201481.pdf>
- Neumayer, L. (2015). Integrating the Central European Past into a Common Narrative: the mobilizations around the 'crimes of Communism' in the European Parliament. *Journal of Contemporary European Studies*. *Transnational Memory Politics in Europe: Interdisciplinary Approaches*, 23(3), 344-363.
- O kombatantach oraz niektórych osobach będących ofiarami represji wojennych i okresu powojennego. № 75. (1991, Styczeń 24). Ustawa Sejm Rzeczypospolitej Polskiej. Retrieved from <https://dziennikustaw.gov.pl/D1991017007501.pdf>
- O nemoralnosti a protiprávnosti komunistického systému. № 125/1996 (1996, Marca 27). Zákon Národná rada Slovenskej Republiky. Retrieved from <https://www.upn.gov.sk/data/pdf/125-1996.pdf>
- O protiprávnosti komunistického režimu a o odporu proti němu. № 198/1993. (1993, Servence 9). Zákon České Republiky. Retrieved from <https://www.abscr.cz/data/pdf/normy/zakon198-1993.pdf>
- On the Holodomor of 1932-1933 in Ukraine. No. 376-V. (2006, November 28). The Law of Ukraine. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/376-16#Text>
- Par politiski represētās personas statusa noteikšanu komunistiskajā un nacistiskajā režīmā cietušajiem. (1995, Aprīlī 26). Latvijas Republikas likums. Retrieved from <https://likumi.lv/ta/id/34832-par-politiski-represetas-personas-statusa-noteiksanu-komunistiskaja-un-nacistiskaja-rezima-cietusajiem>
- Par politiski represētās personas statusa noteikšanu. (1992, Maijā 13). Latvijas Republikas likums. Retrieved from <https://likumi.lv/ta/id/65541-par-politiski-represetas-personas-statusa-noteiksanu>
- Perchoc, P. (2015). Negotiating Memory at the European Parliament after the Enlargement. *European Review of International Studies*, 2(2), 3-14.
- Platform of European Memory and Conscience. 2014 Annual Report. (2014). Retrieved from http://www.memoryandconscience.eu/wp-content/uploads/2017/01/annual_report_2014_prefinal_sm3.pdf
- Report on the implementation of the Association Agreement between Ukraine and the European Union for 2022. (2023). Retrieved from https://eu-ua.kmu.gov.ua/sites/default/files/inline/files/zvit_pro_vykonannya_ugody_pro_asociaciyu_za_2022_rik.pdf
- Roik, N. (2020). Experience of constructing historical memory of reconciliation in Western and Central Europe. *Gilea: Scientific Bulletin*, 156(5), 343-350.
- Sierp, A., & Wüstenberg, J. (2015). Linking the Local and the Transnational: Rethinking Memory Politics in Europe. *Journal of Contemporary European Studies*, 23(3), 321-329.
- Statement of the Reconciliation of European Histories group: On the Occasion of the Founding of the Platform of European Memory and Conscience. (2011, September 29). Retrieved from <https://eureconciliation.wordpress.com/2011/09/29/statement-of-the-reconciliation-of-european-histories-group-on-the-occasion-of-the-founding-of-the-platform-of-european-memory-and-conscience/#more-676>
- Statement on Russian aggression in Ukraine. (2022, February 24). Retrieved from <https://www.memoryandconscience.eu/2022/02/24/statement-on-russian-aggression-in-ukraine/>
- The future of Europe sixty years after the Second World War. P6_TA(2005)0180. (2005, May 12). European Parliament resolution. Retrieved from https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-6-2005-0180_EN.pdf
- The international conference "Russia's hybrid war against the democratic world. A challenge for European remembrance policy" took place in Prague on 16-18 November 2022. (2022, November 15). Retrieved from <https://www.memoryandconscience.eu/2022/11/15/international-conference-russias-hybrid-war-against-the-democratic-world-to-be-held-in-prague-on-16-18-november-2022/>
- The memory of the crimes committed by totalitarian regimes in Europe. (2010, December 22). Report from the Commission to the Parliament and the Council. Retrieved from <http://www.memoryandconscience.eu/wp-content/uploads/2011/08/Totalitarian-EN.pdf>
- Zpráva o činnosti Platformy za období 1. leden – 31. prosinec 2022. (2022). Retrieved from <https://www.memoryandconscience.eu/wp-content/uploads/2023/07/final-report-CZ-2022.pdf>